

דתישבו

פרשת פינחס, תשע"ז, מספר 1228

לוויים כמשוררים לפני ה' - כיצד וממתי?

שמעון אליעזר הלוי ספירו

כדי להשיב על השאלות האלה יש להבין את טיבה של היצירה המפותחת של הלוויים שהוצגה במקדש. השירים והמזמורים היו מלווים בכלי נגינה, דהיינו שילוב אומנותי של קולות בני אדם, מילים פיוטיות וקול של כלי נגינה. האם נמצאים בתנ"ך סימנים המצביעים על נטייה לשירה ולמוסיקה בשבט לוי? כמובן, כבר בתרבויות הקדומות ביותר נמצאו צורות של שירה ונגינה, ומעניין שהתורה מצאה לנכון להזכיר מי הוא "אָבִי כָּל תַּפְּשׁ כְּנֹר וְעֹגֶב" (בר' ד:כא). נראה שההערכה של המוסיקה הייתה אוניברסלית, והיכולת ליצור מוסיקה הייתה נפוצה. סביר להניח, שבמשך מאות השנים שבהן גרו בני ישראל במצרים, התפתחה ביניהם תרבות של שירה ונגינה, כחלק מן החיים היומיומיים.⁴

התופעה הראשונה בתורה, של כישרון מיוחד של שירה בין הלוויים, נמצאת בתגובה הספונטנית של בני ישראל לישועה הנפלאה של קריעת ים סוף: "אֲזַיִשִׁיר מִשֵּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה'" (שמ' טו:א). אין ספק שהייתה זו יצירה אישית של משה (הלוי),⁵ וההשתתפות של בני ישראל הייתה רק בפזמון החוזר: "אֲשִׁירָה לַה' כִּי גָאָה גָאָה, סוֹס וְרִכְבּוֹ רָמָה בַיָּם". כך, כנראה, היה גם בשירתן של מרים והנשים. על פי זה אנו רואים ש"שירה" כוללת שלושה מרכיבים: שפה פואטית, קול זמרה וכלי נגינה: "וַתִּקַּח מִרְיָם... אֶת הַתֶּף בְּיָדָהּ..." (שמ' טו:כ).⁶

האזכור הראשון של הלוויים כמקהלה מאורגנת המזמרת שירי תהילה בעבודת ה', הוא כאשר דוד המלך מנסה בפעם השנייה להעלות את ארון הברית לירושלים. לפי התיאור

מכל שבטי ישראל שצמחו מבני יעקב אבינו, השבט הבולט ביותר הוא שבט לוי. כמובן שאין זה בגלל מספרם הרב, שהרי היו המעט מכל השבטים,¹ אלא בשל רב-צדדיותם, המשתקפת בתפקידים השונים והמגוונים שהם נקראו למלא: סבלים במשכן, משוררים ושוערים במקדש, ובאסיפה הגדולה של שבי ציון בירושלים לחידוש הברית עם אלוקים, היו הלוויים אלה שקראו ופירשו בעיון את פרשיות התורה לכל העם (ראו נחמיה ח:ז). באופן מפתיע, הלוויים שהתחילו דרכם כ"ילד שובב" שקיבל נזיפה מאביו (בר' מט:ה), השתפרו עד שזכו לברכת משה שכונה אותם "אִישׁ חֲסִידָךְ" (דב' לג:ח). אבל יותר משמעותי הוא, שבשעה שגיבורים, חכמים ומנהיגים כמו משבטים שונים, רק שבט לוי נבחר בשלמותו להיות מופקד על שירות בקודש ברמה הגבוהה ביותר: "וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם אֲנִי ה'" (במ' ג:מה).²

במאמר זה אני מבקש להתרכז בשאלה שמטרידה אותי מנעוריי כאיש מבית לוי: איך ומתי התפתחה בשבט לוי שירה ונגינה, עד לרמה של יצירות חדשות וביצועים מקהלתיים? וכן, מה המקור של הרעיון ששירה ונגינה הם צורה הולמת של עבודת אלוקים, באופן קבוע, במקום קדוש? הבעיה היא, שבכל התיאור המפורט של עבודת הלוויים במשכן, אין אזכור של שירה. ובכל זאת, בזיכרון הקולקטיבי של האומה נזכרו שירה וזמרה של הלוויים בשווה לעבודת הכהנים; "והשב כהנים לעבודתם ולוויים לשירם ולזמרם".³ מתי אירעה ההתפתחות הזאת, ומי היו היוזמים?

* שמעון אליעזר הלוי ספירו הוא פרופ' אמריטוס בבית הספר ללימודי יסוד באוניברסיטת בר-אילן.

¹ מספרם של הלוויים "כָּל זָכָר מִבֶּן חֹדֶשׁ וּמֵעַלָּה" היה: 22,000 (במ' ג:לט).

² על כך שהלוויים נמנו לעצמם מפרש רש"י: "כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו" (במ' א:מט).

³ תפילת מוסף של שלוש רגלים. יש שמצאו רמזים בתורה לשירת הלוויים. על "נְתַנִּים וְנְתַנִּים הִמָּה לִי" (במ' ג:ט) נאמר: "נתונים למשא ונתונים לשיר" וגם: "וְכִי יָבֵא הַלְוִי... אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'. וְשִׁירַת בָּשֵׂם ה' אֶל-לְהִי" (דב' יח:ז). כלומר, עצם העבודה שלו הייתה לקרוא בשם ה', דהיינו שירה.

⁴ כבר בתקופת האבות היו אירועים מיוחדים מלווים בכלי שיר: "וּבְשִׁירִים בָּתֵּף וּבְכִנּוֹר" (בר' לא:כג). בתרבויות השכנות של כנען יש הרבה עדויות של שימוש בכלי נגינה. במצרים נחשפו תמונות קיר של נגנים עם כלי שיר, שתוארכו לאלף השלישי לפנה"ס.

⁵ והא דכתיב "אֲזַיִשִׁיר מִשֵּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת", צריכים לומר שמי ששרו היו ה"מושלים". עיינו בבמדבר כא:כז.

⁶ כישרון השירה של משה מתבטא גם במקומות נוספים. ראו דברים לב:לג.

פירוש זה, שכן אם כבר ברמה דיווח דוד לשמואל על מה שקרה לו בבית שאול, למה הלכו לשבת בניות? את המילה "ניות" תרגם יהונתן "בית אולפנא", כלומר מרכז של לימוד. סביר להניח, ששמואל ניצל את אותה ההזדמנות, כדי להזכיר לדוד את המטרות הגדולות שלמען נבחר למלוך: לאחד את העם, לגבור על הפלישתים ולבנות את בית המקדש. כנראה שלאחר ניסיונו המר עם שאול, הדריך שמואל את דוד בעניין עקרונות השלטון בישראל, ולאור המעורבות של שניהם בשירה ובמוסיקה לא ייתכן שלא דיברו גם על נושא זה. נדמה לי שבאותה פגישה קיבל דוד משמואל הרשאה להקים צוותים של מקהלות ומנגנים של לוויים כדי להודות ולהלל לה' במקומות הקדושים באופן קבוע. עכשיו מובן למה בהזדמנות הראשונה שהייתה לדוד להשתמש בשירותי הלוויים, כשהעלה את ארון הברית בפעם השנייה לירושלים, בחר במשוררים ובמנגנים הטובים ביותר מבין הלוויים כדי ללוות את הטקס הגדול והחשוב. אבל לפי דעתי משהו משמעותי הרבה יותר קרה אחרי שהונח הארון באוהל שהכין לו דוד אצל ארמונו:

וַיִּתֵּן לַפְּנֵי אֲרוֹן ה' מִן הַלְוִיִּם מְשָׁרְתִים וְלַהֲזָכִיר וְלַהֲדוֹת וְלַהֲלֵל לַה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶסָף הָרֹאשׁ וּמְשֻׁנְהוּ זְכָרְיָהּ... בְּכָלִי נְבָלִים... וּבְכִנֹּרוֹת, וְאֶסָף בְּמַצְלֵתִים מְשֻׁמֵּעַ... תִּמְיֵד לַפְּנֵי אֲרוֹן בְּרִית הָא-לֹהִים. וַיַּעֲזֵב שָׁם לַפְּנֵי אֲרוֹן בְּרִית ה' לְאֶסָף וּלְאַחֵיו לְשֵׁרֵת לַפְּנֵי הָאֲרוֹן תִּמְיֵד לְדָבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ (דְּבִה"א טז:ד-לג).

מעשהו זה של דוד יצר תקדים. עד אז התפקיד של שירה ונגינה בפולחן היה רק משני, כליווי להגדלת ההשראה של עיקר העבודה: הקרבת קרבנות למיניהם. פה, לראשונה, הכניס דוד נוהג שבו שירה ונגינה לבדם הם העבודה! היה זה צעד נועז, במיוחד בשל העובדה ששירה ונגינה הם יצירות אומנותיות של בני אדם, והשאלה היא האם הם ראויים להיות נתונים כנדבה לפני ה'!⁹

⁹ ואולי בגלל האופי החדשני של שירה ונגינה כעבודה בפני עצמה לפני ה', היה צורך להדגיש שזה יאה ומתאים. עיינו בתהלים קמ"ט וק"ג. יש מפרשים "דבר יום ביומו" - שמאז התחיל המנהג של "שיר של יום". "שירו לה' שיר חדש" - כאילו ה' כביכול מצפה ליצירות של בני אדם. במקום ריח ניחוח לה' - צליל ניחוח לה'. ואולי אין זה מקרה שהצירוף של ראשי התיבות וראשי האותיות של ששת השירים של יום הראשונים הוא: "לדוד, ש-מ-א-ל, ה'".

המפורט בדברי הימים א (טו:א - טז:ח), הזמין דוד את כל 852 הלוויים לירושלים, ובני קהת הופקדו לשאת את ארון הברית, וגם להכין מקהלה וכלי נגינה: "וַיֹּאמֶר דָּוִד לְשָׂרֵי הַלְוִיִּם לְהַעֲמִיד אֶת אֲחֵיהֶם הַמְשֻׁרְרִים בְּכָלִי שִׁיר נְבָלִים וְכִנֹּרוֹת וּמַצְלֵתִים מְשֻׁמֵּעִים לְהָרִים בְּקוֹל לְשִׁמְחָה" (טו:ז). מכאן מתברר, שכבר מתחילת מלכות דוד בירושלים הייתה ללוויים תרבות מוסיקלית מפותחת, ועובדה זו הייתה ידועה לדוד.

אני רוצה להציע, כי איש-הביניים שהפגיש בין דוד לבין בעלי השירה בשבט לוי הוא לא אחר מאשר שמואל הנביא, שלא רק משח את דוד למלך, אלא היה גם רבו ומדריכו. חשוב לזכור ששמואל עצמו היה משבט לוי (ממשפחת קהת, דְּבִה"א ו:יב-ג), וחנה אמו ידעה להביע את תפילותיה ותהילותיה בשפה פואטית (שמו"א ב:א-יא). נראה שהכשרון המוסיקלי הזה פרח במלוא הדרו בנכד של שמואל, הימן, שהיה אחד מן המשוררים הראשיים (דְּבִה"א ו:יא). בנוסף לזה, בימיו של שמואל שומעים לראשונה על "לְהַקֵּת הַנְּבִיאִים"⁷. דהיינו, קבוצות של משוררים ומנגנים שהיו מסתובבים מבמה לבמה בערים כדי לעורר אנשים לאקסטזה דתית, ולפעמים השתתף בה גם שמואל עצמו (שמו"א יט:כ). כיוון ששמואל היה אחד מן המארגנים סביר להניח ש"הנביאים" הללו היו בעיקר משבטו.

כך נוצרה תשתית ותרבות של שירה ומוסיקה המיועדת לעבודת ה'. הקרבה של דוד למוסיקה מוכרת היטב; כבר כשהיה צעיר ורועה צאן היה ידוע כאיש מיטיב לנגן בכינור (שמו"א טז:ח), וכמובן כמחבר מזמורי תהלים. העניין המשותף בשירה ובמוסיקה יצר קשר נוסף בין דוד לשמואל. כנראה, שהצעד המכריע בהתפתחות הרעיון, ששירת הלוויים ראויה להיות עבודת ה' קבועה, אירע בפגישה האחרונה ביניהם:

וַדָּוִד בָּרַח וַיִּמְלֹט וַיָּבֵא אֶל שְׁמוּאֵל הַרְמָתָה וַיִּגְדַּל לוֹ אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ שְׂאוּל וַיִּלְךְ הוּא וּשְׁמוּאֵל וַיֵּשְׁבוּ [בְּנֵי־] בְּנֵי־יָתֵם (שמו"א יט:יח).

פירוש המילה "ניות" אינו ברור; האם מדובר בשם של מקום או בסוג של מבנה זמני. לפי משה סגל: "הכוונה כאן שישבו באוהלים בשדה אצל העיר ששימשו למעונות לנביאים שהתאספו אל שמואל"⁸. אך יש להקשות על

⁷ שמו"א י:ה, כמו שמואל עצמו שהיה מסתובב בעיירות (שמו"א ז:טז).

⁸ ספרי שמואל, ערוכים ומבוארים בידי משה סגל. ירושלים 1956. אי הבהירות נובעת מכך, שעל "ניות" יש קרי וכתוב.

מבוצעים על ידי מקהלות של יראי ה', ראויים להישמע באופן קבוע בבית ה'. מעניין שעד היום הזה, שירי דוד בן ישי נשמעים גם בכל הכנסיות של העולם הנוצרי. אולי בזה נתקיימה חלק מן הנבואה של ישעיהו בן אמוץ: "כִּי בֵּיתִי בְּיַתְּ תִפְּלָה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים" (נו:ז).

לסיום: המפגש ההיסטורי המבורך בין שמואל הנביא משבט לוי ובין דוד בן ישי "נעים זמירות ישראל" (שמו"ב כג:א) העניק לעם ישראל לדורותיו, לא רק את מלכות בית דוד ואת החזון המשיחי, אלא יצר גם מציאות שממנה צף הרעיון ששירי זמרה של דוד, כשהם

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף